

Środki finansowe na realizację zadania zostały pozyskane w ramach projektu;
„Wspólnota cierpienia czy konkurencja ofiar? Los Żydów, Romów i Polaków w czasie II Wojny Światowej”
przyjętego do finansowania w drodze konkursu na realizację projektów w ramach programu pod nazwą
„Nauka dla Społeczeństwa II” ogłoszonego komunikatem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 4 kwietnia 2023 r.

Krystyna Gil świadkiem romskiej Zagłady

Cele

Po zakończeniu lekcji uczestnik potrafi:

1. opisać losy Krystyny Gil w czasie wojny i po wojnie,
2. wyjaśnić pojęcie „rozproszonej Zagłady”,
3. scharakteryzować asymetrię między pamięcią romską i żydowską,
4. zinterpretować pojęcie „Zagłada na uboczu”,
5. omówić rolę świadka w produkcji wiedzy o Zagładzie.

1. Wprowadzenie: Kim była Krystyna Gil?

Krystyna Gil (ur. 1938 jako Krystyna Ciuroń) pochodziła z osiadłej społeczności Bergitka Roma we wsi Szczurowa. Jako pięcioletnie dziecko ocalała z masakry 3 lipca 1943 roku, w której zamordowano 93 Romów - niemal całą lokalną społeczność.

W 1995 roku złożyła swoje pierwsze publiczne świadectwo w Archiwum Fortunoff. Było to:

- jedyne romskie świadectwo spośród wywiadów nagranych w Polsce,
- jedyne polskojęzyczne romskie świadectwo w całej kolekcji.

2. Ocalenie i doświadczenie dziecka

W centrum relacji Gil znajduje się jej ocalenie. Jako dziecko została przekazana babce w ostatnim transporcie ofiar. Dzięki splotowi okoliczności uciekła z masakry. Po powrocie do domu odkryła ciało dziadka i rozkradziony majątek. Resztę wojny spędziła w ukryciu.

Jej doświadczenie łączy:

- dziecięcą perspektywę Zagłady,
- doświadczenie utraty całej wspólnoty,

- wczesne zetknięcie z przemocą i wykluczeniem.

3. Rozproszona Zagłada Romów

Świadectwo Gil ukazuje specyfikę romskiej Zagłady:

- mordowanie poza obozami,
- egzekucje w małych wsiach, lasach, na cmentarzach,
- udział lokalnych społeczności,
- brak dokumentacji i rejestrów.

Szczurowa jest przykładem modelowym „rozproszonej topografii przemocy” (A. Szczepan)

Rozproszona Zagłada - eksterminacja dokonywana lokalnie, zdecentralizowana, słabo udokumentowana, często niewidzialna w pamięci zbiorowej.

4. Świadectwo jako spotkanie dwóch światów

Wywiad Michała Sobelmana z Krystyną Gil jest spotkaniem:

- romskiej ocalałej z prowincji,
- żydowskiego intelektualisty z dużego miasta.

Relacja ujawnia:

- różnice klasowe, etniczne i kulturowe,
- stereotypy
- momenty solidarności i rozpoznania wspólnego losu.

Świadectwo nie jest neutralne - jest polem negocjacji pamięci.

5. „Zagłada na uboczu” (A. Szczepan)

Centralne zdanie Gil:

„Zagłada Romów odbyła się na uboczu”.

Ma ono trzy znaczenia:

1. topograficzne – wiejska, peryferyjna przestrzeń zbrodni,
2. historyczne – brak centralnej dokumentacji,
3. polityczne – marginalizacja romskiej pamięci.

„Ubocze” oznacza zarówno miejsce zbrodni, jak i miejsce w pamięci zbiorowej.

6. Asymetria pamięci romskiej i żydowskiej

Wywiad pokazuje, że:

- romska pamięć funkcjonuje w cieniu pamięci żydowskiej,
- romskie świadectwa istnieją głównie dzięki żydowskim instytucjom,
- narracja o Holokauście stanowi dominującą matrycę interpretacyjną.

Pamięć okazuje się relacją władzy.

7. Przemoc identyfikacji: „mieć wygląd”

Gil opisuje doświadczenie:

- „mieć wygląd” / „nie mieć wyglądu”,
- bycie „posądzonym” o romskość lub żydowskość,
- życie „na widoku”, ale w ciągłym zagrożeniu rozpoznaniem.

Przetrwanie zależało od klasyfikacji ciała przez otoczenie.

8. Nowa Huta - powojenna emancypacja

Po wojnie Gil przeniosła się do Nowej Huty:

- pracowała jako motornicza tramwaju,
- działała społecznie,
- doświadczyła awansu klasowego i względnej równości.

Nowa Huta jawi się jako przestrzeń chwilowej emancypacji Romów.

9. Podsumowanie

Świadectwo Gil jest:

- źródłem faktów,
- polem napięć społecznych,
- miejscem wytwarzania wiedzy o romskiej Zagładzie.

10. Pytania kontrolne

1. Dlaczego świadectwo Gil jest wyjątkowe w Archiwum Fortunoff?
2. Na czym polega „rozproszona Zagłada”?
3. Co oznacza formuła „Zagłada na uboczu”?
4. Jaką rolę odgrywa asymetria pamięci?
5. Dlaczego Nowa Huta jest ważnym etapem w biografii Gil?